

2. Varför begreppsbestämning och begreppsanalys?

Jens Allwood

2.1 Introduktion

Den metod jag vill beskriva och diskutera är *begreppsanalys* eller snarare *begreppsbestämning*, som dessutom nog är min favoritmetod. Termen *begreppsbestämning* är bättre än den vanligare termen *begreppsanalys*, eftersom det inte alltid är frågan om att *analysera* i betydelsen sönderdela i mindre delar.

En viktig motivation för vetenskap är nyfikenhet och sökandet efter förståelse, förklaring och kunskap. En viktig del av detta är ofta att skapa klarhet om det man är intresserad av, genom en djupare förståelse av de begrepp som är relevanta för det man försöker förstå och förklara. Det klassiska sättet att skapa sådan djupare förståelse är genom att så väl som möjligt försöka definiera de begrepp som är relevanta.

Detta är viktigt i alla discipliner, som t ex i matematik, informatik, fysik, lingvistik, historia, etnologi, juridik, medicin, teologi och filosofi. Om man arbetar med teoretiska problem ställs man ofta inför att antingen själv försöka ge en definition eller att försöka undersöka vilka definitioner som redan givits och sedan välja mellan dessa. Jag hoppas nedan att ge några verktyg för båda dessa. En ökad insikt om vad begrepp är och villkoren för att bestämma och analysera dem kan också öka möjligheten för förståelse och minska risken för brist på förståelse och missförstånd både i allmänhet och över disciplin- och kulturgränser. En sådan förståelse

minskar också risken för att lura både sig själv och andra genom begreppsglidning.

När ska/kan man syssla med begreppsbestämning och begreppsanalys i en vetenskaplig undersökning? I princip alltid – i början, i mitten och i slutet. Men det kanske är speciellt relevant och viktigt i början, när man funderar på vad man ska göra och hur, och i slutet, när man funderar på vad man egentligen åstadkommit och försöker dra slutsatser.

En annan fråga man kan diskutera är om begreppsbestämning och begreppsanalys är en generisk metod (generiska metoder) – tillämplig i alla discipliner. Det hävdas ju ibland att det inte finns några generiska metoder utan att den typ av problem man har, måste avgöra den metod man väljer och att man därför inte kan resonera om vetenskaplig metod över disciplinräns. Enligt min uppfattning, är dock begreppsbestämning och begreppsanalys just exempel på generiska metoder, som man kan ha nytta av för teorbildning i alla vetenskapliga discipliner. Möjligen kan man hävda att väldigt tillämplig och praktisk vetenskap, där begreppen sedan länge ligger fast, är undantagna.

2.2 Varför är begreppsbestämning min favoritmetod?

Eftersom jag är mer teoretiskt än praktiskt intresserad av vetenskap och vill ha översikt och överblick, förståelse och förklaring, snarare än en mängd empiriska detaljer, har jag alltid varit intuitivt attraherad av begreppsbestämning och begreppsanalys, även om jag också arbetat med flera andra metoder som observation, retorisk/diskursanalys, korpusanalys, enkäter, intervjuer, experiment och simulering. Jag kan bara hoppas att jag lyckas förmedla lite av detta intresse till läsarna av denna bok.

Begreppsbestämning kan användas ihop med i stort sett alla andra metoder, vare sig de är induktiva eller deduktiva, men kan också användas utan kombination med någon annan metod, vilket ofta är fallet i filosofi.

Begrepp utgör grunden för de flesta vetenskaper och mycket möda läggs ner på att analysera och definiera dem. Ofta leder emellertid inte resultatet till att enighet uppnås, utan diskussionen fortsätter. Detta innebär inte att diskussionen och analysen är fruktlösa, tvärtom ger den oftast fördjupade insikter och temporära ibland stipulativa hållpunkter för det fortsatta arbetet. Några av de begrepp som fortfarande diskuteras och där diskussionen successivt ger nya insikter är "existens", "kunskap", "sanning", "språk", "begrepp", "förståelse", "förklaring", "mening", "kommunikation", "information", "intention", "medvetande", "ande", "Gud", "liv", "stat", "kultur", "demokrati", "frihet", "integration", "makt", "fred", "konflikt", "arbete", "process", "verksamhet", "energi", "fält", "tid", "orsak", "lag", "ansvar", "konvention", "kön", "vana", "oändlighet", "konst", "godhet", "kärlek", etc. etc. Jag har själv försökt analysera många av dessa och flera andra men kan bara konstatera att det finns många fler att intressera sig för.

Förutom att enighet om den bästa bestämningen inte alltid uppnås, är resultatet också ofta att man upptäcker att en språklig form som uttrycker ett begrepp kan ha många olika innebörder eller, om man så vill, kan uttrycka många olika begrepp. Man kommer då eventuellt fram till att man har att göra med inte bara ett utan flera begrepp och får fortsätta sitt arbete från denna insikt. Ibland får man denna insikt genom att översätta till ett annat språk. Begreppet "kärlek" motsvaras av åtminstone två ord/begrepp i klassisk grekiska *eros* (erotisk kärlek) och *agape* (t.ex. gudomlig kärlek), se Nyberg (1953/1982) eller Allwood (1988). Ibland visar en sådan översättning det motsatta. Begreppen "farmor" och "mormor" blir "bestemor" på norska och "grandmother" på engelska. En del mystiskt influerade tänkare, som buddhisten Nagarjuna har konfronterade med svårigheter av denna typ velat gå längre och överge språket "language is a snare or a colossal maze that conceals reality" (se Matialal (1986) och Westerhoff (2007)). Personligen tror jag dock att även om detta kan vara riktigt i djup mystisk upplevelse av verkligheten, det nog inte vore möjligt att bedriva vetenskapligt tänkande, som vi hittills känner det, utan hjälp av språket.

Låt oss nu se lite närmare på vad "begrepp" är. Ett sätt att börja beskrivningen och diskussionen om vad begrepp är att ge en kort begreppsanalys av vad "begrepp" är (jag kommer att försöka använda citat-tecken då jag refererar till begrepp och definitioner och kursiv när jag snarare skriver om ord/termer, även om, som det kommer att framgå av min användning och diskussion, skillnaden inte på något sätt är klar).

Utgångspunkten för begrepp är information som gör det möjligt att diskriminera och identifiera något. Denna information kan enligt min uppfattning vara av tre slag, i linje med C.S. Peirce *semiotiska* teckenteori (se Peirce, 1931-35, 1958). Informationen kan vara "indexikal", byggande på "närhet i tid och rum" och innebär att något (ting, växt, djur, även människa) reagerar med igenkänning på ett stimulus.

Den kan också vara "ikonisk", byggande på uppmärksamhet "likhet". Detta innebär att ett djur (även människodjuret) inte bara reagerar med igenkänning utan också kan kontempera och drömma om fenomenet, utan närhet i tid och rum, t.ex. hundar drömmer troligen.

Slutligen kan den vara "symbolisk", vilket innebär att informationen aktiveras genom ett arbiträrt, konventionellt tecken (en *symbol*). Detta ger möjlighet till igenkänning, reflektion, förståelse, planering etc. främst hos människan, men eventuellt också hos vissa andra djur. Människan har tillgång till alla tre typerna av information och utnyttjar dem alla kontinuerligt i sitt medvetande tänkande och kommunikation. Bland de symboler som uttrycker information är de naturliga språkens ord de viktigaste. Jag kommer i fortsättningen huvudsakligen att utgå från dessa.

En första rimlig fråga är kanske då: Hur är den information som uttrycks i naturligt språk relaterade till ordens betydelse och hur är ordens betydelse relaterade till begrepp? Det svar man ger på dessa frågor beror av hur man bestämt begreppet "begrepp". Det finns bredare och snävare bestämningar av "begrepp". I en del bestämningar är alla de tre typer av information jag nämnt ovan; "index", "ikon" och "symbol" med som begrepp. I andra är enbart ikoner

och symboler begrepp och i ytterligare andra enbart symboler. I min bestämning av "begrepp" är symboler och vissa ikoner utgångspunkten för begrepp. Framför allt är betydelsen hos orden (d.v.s. en sorts symboler) i naturligt språk utgångspunkten. I den bestämning av begrepp jag använder är begrepp nästan alltid hyfsade och kultiverade ordbetydelser. Kanske är de mer än så i abstrakta vetenskaper som matematik och logik, där de förutom att vara hyfsade betydelser också eventuellt kan vara något abstrakt som upptäcks snarare än uppfinns (Platonsk begreppsrealism, se nedan).

Språkligt uttryckta begrepp uttrycks oftast med substantiv som är artnamn (*häst*), snarare än egennamn (*Brunte*). I själva verket finns en lång och intressant diskussion om egennamn kan uttrycka begrepp (se k "individbegrepp"). Det finns också en diskussion om andra ordklasser än substantiv kan uttrycka begrepp. Jag kommer i fortsättningen i denna redogörelse dock att utgå från att begrepp uttrycks med substantiv som är artnamn och därmed uttrycker så kallade "allmänbegrepp" eller *universale*.

2.3 Begreppens ontologiska status

Innan vi går vidare till en diskussion av vad begrepps- och betydelseanalys kan innebära vill jag kortfattat rekapitulera den traditionella diskussionen av särskilt allmänbegreppens ontologiska status. Tre namngivna ståndpunkter utvecklades under antiken och medeltiden i västerlandet. De var:

- (i) Realism (Begreppsrealism)
- (ii) Konceptualism
- (iii) Nominalism

Begreppsrealism brukar förknippas med filosofen Platon och innebär att begreppen har realexistens, därav namnet, och är abstrakta, eviga och oföränderliga. Vi har inte direkt tillgång till dessa begrepp, eftersom vi lever i en grottevärld med enbart tillgång till begreppens instansieringar. Vi har emellertid tillgång till de verkliga begreppen via *återerinring* (*anamnes*), genom att begreppen i viss

mån är medfödda eller genom att vi ägnar oss åt systematiskt tänkande, dialog och analys (t.ex. sokratiskt majevtik, se Platon (2018) dialogen Theaitetos). Begreppsrealism har varit mest populär bland forskare som ägnar sig åt abstrakt vetenskap, t.ex. matematiker.

Aristoteles invände mot Platon och ansåg att tingens former inte kom genom återerinring av en abstrakt idévärld utan från tingen själva genom vår förmåga till kognitiv abstraktion (koncipiering). Den medeltide filosofen Abelard hävdade att Aristoteles hade rätt och gav åsikten namnet *konceptualism*. Begreppen (koncepten) blir frukten av vårt begripande. Denna åsikt har varit den vanligaste genom århundrandena.

Den tredje åsikten är *nominalism* som formulerades av den medeltide filosofen Roscellin och i modern tid av t.ex. filosoferna Quine och Goodman (se t.ex. Goodman och Quine (1947)).

Utgångspunkten i nominalism är språket (nomen = namn) och hävdar att allmänbegreppen uttryckta i språket är utgångspunkten är begrepp. Man kan egentligen inte skilja ordbetydelser och begrepp.

Min egen position när det gäller begreppens ontologi är att tentativt acceptera alla de tre klassiska positionerna, för olika syften. Min grundposition är *nominalistisk*. De begrepp som har symbolisk kodifiering, vilket gäller för de flesta jag varit intresserad av, utgör kultiveringar av språkliga betydelser, se nedan. Det finns också begrepp som har enbart ikoniskt eller indexikalt ursprung och därmed förlitar sig på kognitiv abstraktion utan stöd av språket, m.a.o. *konceptualism*. Kognitiv abstraktion krävs emellertid också för begreppslig betydelsekultivering, speciellt om vi i vår analys/bestämmning hamnar utanför det som kan sägas vara givet av språkanvändningen av de termer vi analyserar. Detta innebär att det inte går att dra någon klar gräns mellan nominalism och konceptualism och att därför egentligen allt begreppsarbete med utgångspunkt i språket involverar båda. Att det inte går att dra någon gräns innebär dock inte att vi måste räkna med både kognitiva ordbetydelser och begrepp som enheter i tänkandet eftersom detta skulle innebära en

omotiverad dubbling. Ordbetydelser är kognitiva till sin natur och begreppen är kultiverade ordbetydelser.

Hur är det då med *begreppsrealism*? Eftersom jag inte vill utesluta existensen av en abstrakt verklighet oberoende av tid och rum, som eventuellt upptäcks t.ex. i matematik (inklusive geometri) eller logik, håller jag möjligheten öppen. Vad har t.ex. den perfekta cirkeln för status? Empiriskt har vi nog ännu inte stött på en sådan. Dock noterar jag att sådana upptäckter av det abstrakta, troligen även kommer att vara förknippade med begrepp i konceptualistisk (kognitiv abstraktion) och nominalistisk (lämpliga termer och notation) mening, så att en noggrann analys kommer att kräva alla tre typerna (se Frege (1892, 1979)).

Till sist kan vi som en liten extraövning notera att "begreppsrealism", "konceptualism" och "nominalism" är begrepp som kan appliceras självreflektivt. Ur *nominalistisk* synpunkt är alla tre termer med en viss betydelsepotential som kan begreppsligt renodlas. Ur *konceptualistisk* synpunkt har de alla bildats med hjälp av kognitiv abstraktion. Ur *begreppsrealistisk* synpunkt är de alla tre evigt oföränderliga abstrakta enheter som vi återerinar oss.

2.4 Vad är begreppsbestämning?

Låt mig nu från min nominalistisk- konceptualiska utgångspunkt försöka beskriva begreppsbestämning/begreppsanalys (se även Allwood 1989, 2002). Alla ord/termer har en *betydelsepotential* (kan användas lite olika beroende på kontexten) och har därför också en *polysemi* (delvis olika betydelser som har något med varandra att göra) beroende på kontexten). Ibland kan de t.o.m. vara *homonymer* (t.ex. *ro* (lugn)- *ro* (verb)), d.v.s. ha olika betydelser som inte har något med varandra att göra. I begreppsbestämning och begreppsanalys vill man oftast utesluta eller åtminstone ha kontroll över sådan variation. Några exempel på polysemi i vetenskapliga sammanhang är termen *morfologi* i lingvistik och *morfologi* i geologi (det är fråga om polysemi snarare än homonymi eftersom båda syftar på form och struktur men av helt olika saker). Ett annat exempel är termen *positivism* i *logisk positivism* eller i

August Comtes *positivism och positivism* i modernare sociologisk/psykologisk *positivism*, där det i det senare fallet, verkar vara fråga om en något oklar historisk attribuering till ursprungsformerna.

Vad är då begreppsbestämning (begreppsanalys)? Utgångspunkten är ett intresse för ett begrepp/fenomen som man vill öka sin förståelse av, t ex begreppet "oändlighet". Om något är oändligt borde det aldrig kunna ta slut. Kan något vara större än en oändlig mängd? Enligt den tyske matematikern Georg Cantor kan man t ex fråga sig vad som händer när man tar potensmängden av en oändlig mängd. Får man inte en ännu större mängd då? Finns det olika oändligheter?

Vill man öka sin förståelse av begreppet "tid", kan man fundera över om "förändring" alltid innebär "tid" och om "tid" alltid innebär "förändring". Kan tiden stå stilla? Kan förändring äga rum utan att tiden går? Isaac Newton ansåg att förändring inte krävdes. Tiden går alltid, oavsett om förändring inträffar. Gottfrid Leibniz (och senare troligen Albert Einstein) ansåg att relation till något annat och därmed troligen till förändring krävdes för att tala om tid. Ett slutresultat kan då bli att man sönderdelar ett begrepp i flera. Det kanske finns flera olika sorters "oändlighet" eller flera olika sorters "tid" Henri Bergson (1889) och Bernhard Carr (2020). Det kan också vara frågan om att sammanföra eller syntetisera fler begrepp till ett överordnat begrepp, t.ex. "levande varelser" eller att avgränsa ett begrepp från andra, t.ex. "bakterier" från "virus".

Vad utgår man från i en språkinspirerad begreppsbestämning? Man utgår oftast från sitt eget tänkande, intuitioner och erfarenheter som man kopplar till språkliga uttryck. Detta tänkande kan influeras, eventuellt förstärkas, av bekantskap (t ex genom läsning) med andra tänkare som också funderat på samma sak. Ens tänkande kan också influeras, eventuellt förstärkas av empiriska observationer av omvärlden (som t ex Linné och Darwin). Ett ytterligare hjälpmedel är att observera hur det/de ord som uttrycker begreppet faktiskt används i språket. Detta sätt används ofta av lexikografer, som utifrån

språkliga excerpter eller korpora (se nedan) också utför en sorts begreppsbestämning.

Låt oss nu se på en enkel procedur för begreppsbestämning:

Ge exempel på vad du vill bestämma

Ge en mera allmän beskrivning av vad du vill bestämma

Ge en definition med nödvändiga och tillräckliga villkor (d.v.s. en kultiverad (odlad)) allmän beskrivning av vad du vill bestämma

Om vi t.ex. vill bestämma begreppet "kultur", kan vi börja med några exempel på kultur, såsom några högtider, matlagning och några sätt att bygga hus. Därefter ger vi en allmän beskrivning, som t ex "likheter i beteende mellan människor i en grupp". Nästa steg blir att ge en definition. Vi inser kanske då att den allmänna beskrivningen ovan troligen bara anger nödvändiga villkor men inte tillräckliga villkor för att något ska räknas som "kultur". Beskrivningen "likheter mellan människor i en viss grupp", är inte tillräcklig, eftersom det finns många likheter mellan människor som ges av biologi och natur, snarare än av inläring och sociala konventioner. En definition kan därför bli " likheter i en grupp människors tänkande, beteende, artefakter och spår i naturen, som inte är naturnödvändiga". (Se Allwood 1985) Även mot denna definition kan sedan invändningar framföras. Hur är det med andra djur än människan? Hur lätt är det att skilja på "naturnödvändighet" och "social konvention", etc. Det är detta fortsatta problematiserande som gör begreppsbestämning rolig och intressant.

Ibland kan det vara svårt att hitta en riktigt bra definition eller svårt att nå enighet om en definition. Man kan då bli tvungen att stipulera en definition (en *stipulativ definition*) för att kunna komma vidare. Detta är acceptabelt eftersom definitionen visar hur man tänkt och möjliggör för andra att eventuellt komma med andra förslag.

En anledning till att man måste ge stipulativa definitioner är att många begrepp kan omfattas (begripas) på ett bredare eller snävare sätt, t.ex. har detta gällt naturbegreppet (se Allwood, 1983a,b) och kulturbegreppet (se Kroeber och Kluckhohn, 1952), eller begrep-

pen "demokrati", "fred", där "demokrati" i bred men inte i snäv bemärkelse inrymmer "ekonomisk demokrati" och "fred" i snäv bemärkelse inrymmer "negativ fred" men inte "positiv fred" (se Galtung 1969, 2014). För en del av fallen t.ex. "demokrati" och "fred" har svårigheterna troligen mer att göra med ideologisk oenighet än kognitiv komplexitet och en så kallad *begreppskamp* (Begriffsstreit, se Koselleck (2002) och Panakoski (2010)) äger rum, där olika parterers intressen gynnas av de olika definitionerna av begreppen.

I andra fall spelar kognitiv komplexitet en större roll, som t. ex. i relationen mellan natur och kulturbegreppen. I en snäv definition är "natur", "allt som inte är påverkat av människan" medan i en bred definition, t.ex. den som förutsätts i *naturvetenskap* är åtminstone allt materiellt, även städer inkluderat i "natur". Eftersom, som vi sett ovan, även "kultur" kan bestämmas snävt eller brett, får det val man gör konsekvenser för hur man ska konceptualisera förhållandet mellan natur och kultur. Ibland blir komplexiteten ännu större, i t.ex. det som Immanuel Kant benämnde *antinomier* (Kant, 1781/2004), drar han slutsatsen att vissa begrepp som t.ex. "materiales delbarhet" (har materia minsta partiklar eller är den oändligt delbar), innehåller en motsättning som inte kan upplösas, eller bara kan upplösas stipulativt, vilket skett i olika teorier om materiales minsta partiklar. I åter andra fall spelar både kognitiv komplexitet och ideologisk oenighet en roll. Se t.ex. begreppet "frihet", där både "positiv frihet" och "negativ frihet" verkar vara centrala för begreppet (se Berlin, 1969) och dessutom förbundna med olika politiska fokus. Se även Gallie (1955-56) om essentiellt omtvistade begrepp (essentially contested concepts).

Ofta finns det inte bara ett ord eller en term utan flera som är relevanta för det begrepp vi är intresserade av. Det kan finnas flera termer som kan stå för närliggande begrepp som behöver avgränsas till varandra, ta t.ex. de epistemiska termerna *kunskap*, *vetande*, *tro*, *uppfattning*, *åsikt*, *insikt*. Dessa termer bildar tillsammans med flera andra termer ett så kallat *semantiskt fält*, som kan analyseras och bestämmas. Vad är skillnaden mellan begreppen "tro" och "kunskap". Ett klassiskt svar får vi genom att utgå från

den likaledes klassiska definitionen av "kunskap" som "sann, berättigad (har evidens) tro". All kunskap är alltså tro, men all tro är inte kunskap. Vad som fattas är "sanning" och "berättigande".

Något svårare kan det kanske vara att bestämma skillnaden och likheten mellan "kunskap" och "insikt". Ett första försök skulle kunna vara att säga att båda begreppen kräver "sanning" och "tro", men att "insikt", till skillnad från "kunskap" inte kräver "berättigande" (evidens). Man kan få en insikt utan att ha klara skäl för varför det är som man tror det är.

2.5 Allmänbegrepp (universale) och taxonomier (klassifikationer, kategoriseringar)

När man bestämt ett allmänbegrepp med en definition som anger nödvändiga och tillräckliga villkor, t. ex. i aristotelisk anda, genom att ange *genera* och *species* (familj och särskiljande egenskap), såsom "hund" som "fyrbent skällande djur" och sedan drabbas av insikten att kanske andra djur än hundar skäller (t ex hyenor), kan man försöka ge en ny, lite mer komplicerad, definition (d.v.s. kultivera begreppet), som t ex "domesticerat fyrbent köttätande djur som skäller".

När man är nöjd och inte hittar några mer motexempel kanske man också inser att det krävs mer arbete för att få en abstrakt, övergripande bild av vad hundar är och otroligt mycket mer arbete för att få en konkret specificerad uppfattning. Det finns många olika sorters hundar, som skiljer sig mycket från varandra. Jämför en schäfer med en dvärgpinscher. Vad som krävs är en *taxonomi* (klassifikation) över hundar, med typer som pudel, terrier etc. Denna *taxonomi* är en av *kynologins* (läran om hundar) uppgifter.

Taxonomier krävs nästan alltid som en del av en begreppsanalys. Allmänbegrepp leder till behov av kategorisering och subkategorisering (taxonomier eller klassifikationssystem).

De enklaste och mest lätthanterliga taxonomierna är de som är *hierarkiska*. Till exempel gäller sedan 1993, genom att genetisk klassifikation då infördes, att hundar är vargar och vi får då kedjan:

pudel -> hund -> varg -> vertebrat (ryggradsdjur) -> djur. Även om det rått en viss oenighet om, att hundar ska vara en underart till vargar, är denna typ av klassificering enklare att hantera än en *särdragsklassifikation* med *korsklassificering*.

Inom lingvistik används ofta särdragsklassificering, t ex för fonem (språkljud), ett [p] kan klassificeras med särdragen *tonlös bilabial* (två läppar) *klusil* (explosions- eller slutningsljud). Detta kan jämföras med ett [b]. som är en *tonande, bilabial klusil*. Särdragen går inte att ordna hierarkiskt. Alla bilabiala ljud är inte tonlösa och alla tonlösa ljud är inte klusiler. Man får inte en hierarkisk klassificering med tydlig mängdinklusion, utan en så kallad *korsklassificering* som kan åskådliggöras med tabeller där egenskaper listas efter t ex *ordinata* (y-axel) och det som klassificeras efter *abscissa* (x-axel). Så kallade fyrfältstabeller och andra dimensionsdiagram är vanliga exempel på detta.

Fonetiska särdrag	Språkljud (Fonem)	Språkljud (Fonem)
	p	b
ton	-	+
bilabial	+	+
klusil	+	+

När man funderar på taxonomier, är det ofta oklart om man har att göra med hierarkiska egenskaper eller något mer flerdimensionellt. Till exempel, inser man att en kategorilista av typ, "anställd", "direktör", "kontorist" inte är så bra, om man ska räkna personer i olika kategorier på ett företag. Kategorierna överlappar och en person kan mycket väl var anställd, direktör och kontorist. När vi har överlappande kategorier kan vi inte använda samma sorts statistik, som när vi har hierarkiska kategorier och det är vanligen mycket lättare att använda sig av kategorier som inte överlappar.

2.6 Källor till begreppsbestämning

Vi har sett ovan att källan till begreppsbestämning, i första hand, är språket samt ens egen reflektion och erfarenhet som emellertid kan förstärkas och influeras på olika sätt.

Som redan nämnts, är en sådan ytterligare viktig källa till begreppsbestämning en jämförande studie av vad olika lexikografer kommit fram till i ordböcker och encyklopedier. En annan viktig källa får man genom att jämföra de definitioner som presenteras av forskare inom olika discipliner. Om man gör det kan man ibland finna att de motsäger varandra eller i alla fall kan vara mycket olika. Ett exempel på motstridande definitioner jag observerat gäller begreppen "sympati" (gillande medkänsla) och "empati" (inkännande medkänsla), som av olika forskare har getts olika definitioner, där vissa av dem är motsatta.

En något annorlunda källa utgörs av en tesaurus, där olika ord listas med så många synonymer som möjligt. De mest klassiska för svenska är Bring (1930) och för engelska Roget (1982). En tesaurus är en mycket bra källa till det semantiska fält som omger ett begrepp.

En ytterligare språklig mer direkt empirisk källa utgörs av de olika *digitala korpora* som numera finns tillgängliga över internet. En korpus är en stor samling av språkligt material i mer eller mindre bearbetad form. Oftast kan man få alla ordtyper listade med frekvenser för deras förekomster eller en lista där ordet anges i alla kontexter det förekommit i korpusen (*kollokationer*). Ibland kan också andra mer avancerade processningar av korpusmaterialet vara tillgänglig.

Om korpusmaterial från flera tidpunkter är tillgängligt kan ordfrekvenserna möjliggöra studier av förändringar av begreppsförekomst och genom att studera betydelseförändring, som ibland innebär begreppsstrid (se Koselleck 2002). Vi kan notera att begreppsförändring egentligen inte är möjlig om man är begreppsrealist, eftersom Platon, som vi ovan sett, ansåg att begreppen var abstrakta, eviga och oföränderliga. Så om vi är begreppsrealister

får betydelseförändring istället länkas till en tidsserie olika begrepp som liknar varandra. Vi kan fundera på om detta gäller matematikens historia. Har den inneburit att de matematiska begreppen har förändrats eller har bara en serie av nya begrepp som eventuellt liknar varandra upptäckts/utvecklats?

Studier av orden i kontext är en mycket bra källa till studier av betydelsepotential och polysemi, d.v.s. hur ordens betydelse varierar med sammanhang, vilket beroende på ens ideologi om begreppens natur, kan vara ett stöd för bestämning och analys av de begrepp man är intresserad av.

Källan till begreppsbestämning kan också vara andra typer av empiriska data, t.ex. direkt observation, ibland bevarad genom någon sorts inspelning eller mer indirekt genom intervjuer, enkäter, simulering, experiment eller annan observation av verkligheten. Man kan analysera inspelningarna, registreringarna, intervjuerna, enkäterna eller experimenten för att se vilka begrepp som används eller behöver användas (t.ex. med hjälp av faktoranalys) för att förklara och förstå. Man kan alltså se hur begreppen används eller helt enkelt låta empiriska, icke språkliga observationer av det fenomen man är intresserad av influera ens förståelse och kultivering av ett begrepp.

Förutom att alla vetenskapliga studier har centrala begrepp som eventuellt behöver klarläggas av forskarna själva har t.ex. pedagoger (fenomenografi, Marton (2000)), filosofer (empirisk semantik, Naess, 1949, 1961) och psykologer (semantisk differential, Osgood (1964)) försökt att bestämma begrepp genom att direkt utnyttja intervjuer eller enkäter med människor om hur de använder begrepp. Men eftersom observation av egen språk- och begreppsanvändning inte är så lätt att göra är denna metod mera osäker. En observation av andras eller eget språkbruk, t.ex. genom studera och analysera en korpus är ofta mera pålitlig.

2.7 Kriterier för begreppsbestämning

När ska man känna sig nöjd med en begreppsbestämning? Finns det några kriterier för vad som är en lyckad begreppsbestämning? En första uppsättning kriterier antyds av den procedur jag beskrivit ovan i avsnitt fyra.

Efter att man exemplifierat det man är intresserad av, givit en allmän beskrivning och formulerat nödvändiga och tillräckliga villkor, bör man testa dessa genom att försöka komma på motexempel som inte stämmer med definitionen och justera definitionen tills man inte kan komma på fler motexempel. Om jag t ex definierar begreppet "bil" som "fordon med 4 hjul" är det inte så svårt att komma på motexempel, som *diligens* eller *trailer*, som visar att definitionen är för vid. Om jag istället definierar "bil" som "bensindrivet fyrhjuligt fordon", så visar motexempel som *elbil* att definitionen är för trång. En definition av typen "bensindrivet fordon" skulle både vara för vid (inkludera t ex motorcyklar) och för trång (exkludera elbil).

Utöver att utesluta motexempel, är andra önskemål på lyckade begreppsbestämningar genom definition att de passar in i en teoretisk redogörelse som, ihop med andra begrepp (t.ex. relationen mellan "natur" och "kultur"), ger en bättre förståelse eller förklaring av något.

Ett mål för vetenskapen är att de beskrivningar och förklaringar som ges ska vara sanna. Om man frågar om en begreppsbestämning kan vara sann, beror svaret på hur man uppfattar begrepp. Tre möjliga ja-svar och ett fjärde alternativsvar skulle kunna vara:

Om begrepp är produkten av en generalisering över användningen av ord som uttrycker begreppet, kan en sådan generalisering vara korrekt (sann). Inga användningar av orden ska ha utelämnats och inga ord med annan betydelse ska ha inkluderats.

Om begrepp bara är tolkningar av signifikanta faktorer framtagna genom statistisk faktoranalys (så kallade *konstrukter*) vilket ibland

hävdats i samhällsvetenskapen så avgör tillgängliga empiriska data, svaret.

Om man är platonisk begreppsrealist, borde en begreppsbestämning kunna vara sann genom att korrekt motsvara en abstrakt verklighet (eventuellt möjligt t.ex. i matematik). Ett problem här är dock kanske hur man håller isär den abstrakta verkligheten från de genom kognitiv abstraktion och lämplig terminologi kultiverade matematiska begreppen.

Om man anser att begrepp egentligen är något annat än insiktsfulla sammanfattningar av språkanvändning, tolkningar av statistisk faktoranalys eller kognitiva motsvarigheter till en abstrakt verklighet ((platoniska återerinringar eller eventuellt denna verklighet själv), t ex insiktsfulla sammanfattningar på mera intuitiva grunder än som täcks av språkanvändning eller faktoranalys, blir sanningsfrågan mer problematisk och får troligen ersättas av bedömningar av om begreppsbestämningen gett upphov till ökad klarhet, förståelse och bättre förklaringar, genom att tex möjliggöra ökad klarhet om relationen till andra begrepp.

Vid sidan om kriterier för lyckad bestämning av begreppen själva, har vi sett att kategorisering med hjälp av allmänbegrepp ofta medför ett behov av subkategorisering i en taxonomi. Det räcker inte att bestämma begreppet "kunskap" eller "hund", vi vill också kunna bestämma olika sorters kunskap och olika sorters hundar.

Vi behöver då kriterier för vad som är en lyckad taxonomi. Följande kriterier är ofta använda. Taxonomin ska:

- ha en homogen indelningsgrund
- ha ömsesidigt uteslutande kategorier
- vara uttömmande (allt relevant ska vara med)
- vara ekonomisk (Occams rakkniv – inte fler kriterier än nödvändigt)
- vara överskådlig
- vara fruktbar (kunna användas till något)

Det är inte så lyckat att klassificera människor i de fyra grupperna kvinnor, män, unga och gamla, eftersom man inser att många män-

niskor har åtminstone två av dessa egenskaper. Taxonomin uppfyller alltså inte kriterium (i) - en "homogen indelningsgrund". Kriterium (ii) "ömsesidigt uteslutande kategorier" uppfylls inte heller eftersom det är lättast tillämpbart på hierarkiska klassifikationer. Vi kan emellertid göra exemplet ovan hierarkiskt, genom att först klassificera efter t.ex. ålder och sedan efter kön. Det blir lite mer komplicerat när vi har flerdimensionella särdragsklassifikationer som vi sett i det tidigare språkljudsexemplet. Om vi behandlar exemplet ovan som en särdragsklassifikation kan vi direkt klassificera människor med de båda särdragstyperna kön och ålder. Om vi gör det, handlar det inte om att ett fenomen inte ska kunna finnas i flera av kategorierna, utan istället om att de fenomen som klassificeras har flera av dem samtidigt. Dock måste fortfarande de egenskaper (aspekter) som kategorierna uttrycker vara åtskilda. När det gäller kriterium (iii) "vara uttömmande" kan vi också utnyttja exemplet ovan. Taxonomin tar upp *unga* och *gamla* men inte *medelålders* och med användning av en binär könsindelning kan nog en del kön fattas för en del läsare.

Taxonomin i exemplet är också som den är just nu (iv) "ekonomisk" (få kategorier) och (v) "överskådlig". Det är lätt att se vilka kategorierna är, men skulle man, för att göra den mer uttömmande, införa ett 10-tal olika genuskategorier, som Bo Rothstein (2012) hävdar har gjorts av vissa forskare, skulle den bli betydligt mindre ekonomisk och överskådlig. Om taxonomin är (vi) "fruktbar" beror på vad man är intresserad av, om det t ex är att tillhandahålla sociala servicefunktioner kan den mycket väl vara det.

2.8 Ytterligare exempel på begreppsbestämning

Låt oss nu för att öka vår förståelse på vad begreppsbestämning kan vara, studera ytterligare exempel på begreppsbestämning genom att diskutera några av de begrepp vi redan delvis diskuterat nämligen "arbete", "kultur", "kunskap" och "sanning".

Arbete

Eftersom det inte är så svårt att komma på exempel på "arbete" kan vi försöka ge en definition direkt som t.ex. "avlönad aktivitet". Finns det motexempel? Ja – oavlönat arbete.

Nästa försök - "aktivitet med bestämt syfte". Motexempel? Att lyssna på musik har ett syfte men behöver inte vara arbete. Tredje försök – "aktivitet som är inriktad på att producera resultat". Läsaren får själv avgöra om det finns motexempel och i så fall en ny definition krävs. Nästa steg skall nu kunna vara att hitta på en lämplig taxonomi för olika typer av arbete.

Kultur

Definitionen av begreppet kultur har varit omstridd länge (se Kroeber och Kluckhohn 1952). Mitt förslag är "likheter beträffande tankar, beteende, artefakter och spår i naturen mellan levande organismer som inte är direkt givna av naturen". Genom att välja levande varelser" istället för människor, inkluderas möjligheten till kultur hos andra djur än människan (t. ex dialekter i fågelsång eller varningslåten hos högre primater). Genom att inkludera artefakter och spår i naturen får vi ett brett icke-mentaliskt kulturbegrepp som inkluderar s.k. "materiell kultur". Begreppet möjliggör också genom sin bredd ett flertal olika taxonomier av kulturfenomen och bättre möjligheter att förklara varför kulturfenomen är så varaktiga som de ofta är genom att de understödjer varandra. Vi kan t.ex. utnyttja artefakter som böcker för att läsa om hur det var förr och sedan försöka upprepa detta. En bred kulturdefinition går lättast ihop med en snäv naturdefinition (se ovan) men kräver mer analys för passa ihop med en bred naturdefinition.

Kunskap

Den klassiska normativa definitionen av kunskap som "sann, berättigad tro" har många fördelar. Den största är t.ex. en förståelse av varför vetenskapen ständigt förnyas och utvecklas. Det är inte alltid så lätt att börja tro på en beskrivning eller förklaring och ännu svårare att ge god evidens och bra berättigande för vad man tror på. Men svårast är det att söka och finna en beskrivning eller för-

klaring som verkligen är sann. Det har visat sig att vi gång på gång, trots att vi har haft god evidens och trott att vi nått detta mål, inte har gjort det. Nyfikenhet och sökandet efter sanning förblir vetenskapens bästa drivkrafter.

Sanning

Vad är då "sanning". Det finns flera sanningsteorier som är förenade med egna sanningsdefinitioner. Några av dem är följande fem som jag bara beskriver genom att återge de sanningsdefinitioner de är förknippade med.

Korrespondensteorin: Sanning = korrespondens; ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) är sant om det korresponderar mot (överensstämmer med) det omdömet, hävdandet eller påståendet gäller (ofta det man tror vara verkligheten).

Koherensteorin: Sanning = motsägelsefrihet; ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) är sant om det inte motsägs av något annat omdöme, hävdande eller påstående som är sant.

Konsensusteorin: Sanning = konsensus; ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) är sant om det svarar mot vad de flesta (experter) tror är sant.

Den pragmatiska teorin: Sanning = nytta eller användbarhet; ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) är sant om det är nyttigt eller användbart.

Redundansteorin: Sanning = starkt hävdande; att hävda att ett hävdande eller påstående (teori) är sant är bara att öka styrkan i hävdandet eller påståendet.

Låt oss nu utnyttja motexempelmetoden för att pröva de fem definitionerna. Ett sätt att göra detta är att fråga för varje definition fråga om den kan vara kompatibel med ett motexempel som innebär att något inte är sant (osanning). Resultatet kan då se ut på följande vis:

Mot (v): Kan ett påstående som hävdas vara sant (starkt hävdande) vara osant (falskt)?

Mot (iv): Kan ett nyttigt eller användbart hävdande/påstående vara osant (falskt)?

Mot (iii): Kan ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) de flesta (experter) tror är sant vara osant (falskt)?

Mot (ii): Kan ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) som inte motsägs av något annat omdöme vara osant (falskt)?

Mot (i): Kan ett omdöme, hävdande eller påstående (teori) som korresponderar mot (överensstämmer med) det omdömet, hävdandet eller påståendet gäller vara osant (falskt)?

Åtminstone för min intuition gäller att svaren på de tre första frågorna måste vara *ja* och att jag därför inte kan acceptera dessa försök till sanningsteorier och sanningsdefinitioner. När det gäller fråga fyra om koherens är jag mer tveksam men svarar med tvekan *ja* eftersom bristen på motsägande påståenden helt enkelt kan bero på att påståendet ingår i en ofullständig beskrivning/förklaring/teori. När det gäller fråga fem, svarar jag *nej* och för mig är detta kriteriet på att korrespondensteorin är den hittills bästa teorin och definitionen för "sanning". Denna definition har också den fördelen att väl stämmer med den normativa klassiska definitionen av "kunskap", som jag givit som exempel ovan.

Att ett påstående/teori är starkt hävdad, användbart (en användbar teori) eller omfattat av alla experter (en allmänt omfattad teori) räcker inte för att något ska vara kunskap, det kan fortfarande vara osant. Denna insikt borde vara ett memento för alla som frestas av en så kallad *socialkonstruktivistisk* epistemologi. Att ett påstående/teori inte motsägs av något annat påstående/teori som vi tror vara sant (en motsägelsefri teori) kan vara ett skäl för att fortsätta att tro på det men är inte en slutgiltig garanti för sanning. En sådan garanti kan bara uppnås genom "korrespondens". Endast "korrespondenskravet" gör det begripligt hur något oanvändbart eller impopulärt ändå kan vara sant. På grund av att detta krav är mycket

svårt att uppfylla, får vi en bättre förståelse av varför vetenskapen ständigt förnyas och utvecklas.

2.9 Begreppsbestämning med fördjupad betydelsebestämning

Enligt den redogörelse för begreppsbestämning som jag givit ovan, utgör de begrepp jag fokuserat på i denna redogörelse en kultivering av en terms eller ett ords betydelsepotential, som utmynnar i ett förslag på en definition med nödvändiga och tillräckliga villkor för begreppet. Låt oss nu vidga perspektivet lite och diskutera vad "betydelsepotentialer" för ord/termer är. Det var ju detta som var utgångspunkten för min nominalistinspirerade begreppsbestämningssredogörelse.

Vad som aktiveras av en betydelsepotential är i första hand vår intuition om ett ords användning baserad på vår erfarenhet av dess användning av många olika talare och skribenter, i talspråk och skriftspråk, i många olika kontexter (eventuellt kan vi förstärka detta genom korpusstudier eller studier av lexika). Genom att på detta sätt explicitgöra den sociala dimensionen i nominalism och i förlängningen av detta, även av konceptualism, kan vi se att det är rimligt att anta att ordbetydelserna i språket är socialt skapade och genom att de är relativt konstanta över tid, kan sägas hjälpa till att bevara en del av de erfarenheter människorna i en viss språkgemenskap gjort av verkligheten. När det gäller hur språket uppstått och utvecklats är det troligt att utvecklingen ägt rum genom biologisk förändring i förening med förändring av sociala vanor och konsensus (natur och kultur i samspel), d.v.s. någon typ av biologiskt modifierad socialkonstruktivism. Att vi beskriver verkligheten med ett delvis socialt konstruerat hjälpmedel (språket) innebär dock inte att det vi beskriver också är socialt konstruerat. Här krävs utöver konsensus, korrespondens (se ovan).

Språkets delvis sociala ursprung medför att ordbetydelserna är en god inkörsport till vårt kollektiva medvetande om verkligheten och att vi genom denna sociala dimension kan ta ett steg mot en förståelse av kollektivt medvetande utöver de klassiska ståndpunk-

terna begreppsrealism, konceptualism och nominalism. Inkörsporten till det kollektiva medvetandet kan gälla nuvarande språk men också genom bevarade texter, tidigare språkligt kodifierat tänkande, som vi i kortfattad form kan del av t.ex. genom etymologi.

Förutsättningen för en fördjupad och utvidgad analys och bestämning av begrepp är att det finns mer information, som kan vara av värde, än det som fångas av en definition, i ett ords eller terms betydelsepotential (ibland kallad *överskotts betydelse*). Det kan därför vara intressant att se på andra delar av en betydelsepotential än enbart en begreppsdefinition med nödvändiga och tillräckliga villkor. I Allwood (1989) och Allwood (2003) har jag beskrivit en metod för detta, och som vi redan sett på olika sätt använt i analyser av betydelsepotentialer och begrepp för t ex begreppen/orden "natur" (Allwood, 1983a och 1983b), "kommunikation" (Allwood, 1983c, 2013), "kultur" (Allwood, 1985), "förståelse" (Allwood, 1987), "kärlek" (Allwood, 1988), "utbildning" och "bildning" (Allwood & Gunnarsson 2003), "medvetande" (Allwood, 2012), "förtroende/tillit" (Allwood 2014) och "ansvar" (Allwood 2019) etc.

Förutom att tillåta begreppsbestämningar har metoden att undersöka betydelsepotentialer även fördelen att den, i enlighet med vad som sagts ovan om betydelsepotentialernas sociala dimension, kan utnyttjas för undersökningar av synkron diskursiv variation av betydelser och dessutom för studier av förändringar av betydelser över tid inom och mellan kultur- och språkgemenskaper (alltså både historiska och tvärkulturella studier), jämför Koselleck (2002) samt Goddard och Wierzbicka(2008) och Wierzbicka (2016) .

Metoden att undersöka betydelsepotentialer innehåller följande moment:

Kortfattad etymologi hos det ord/de ord som primärt är länkade till det/de begrepp vi är intresserade av. Ibland kan det också vara intressant att jämföra ett begrepps uttryck i flera olika språk.

Kortfattad undersökning av begrepps/ordbetydelsens semiotisk ontologiska klassificering (entitet, egenskap, process, relation,

tillstånd, skeende), genom analys av ordets rot och böjning, avledning, sammansättning, fraseologi.

Analys av betydelsereationer i kontext av det begrepp/ordbetydelse vi är intresserade av genom t.ex.

- Analys av egenskaper
- Analys av processer
- Analys av relationer
- Analys av roller i relevanta processer/relationer

Mer eller mindre kortfattad undersökning av det semantiska fältet för begreppet/ordet. Detta kan innefatta t.ex. synonymer, polysemi och antonymer (motsatser).

Dessutom kan kvantitet och modalitet undersökas. Låt oss nu betrakta några exempel på dessa fyra moment. Se även Allwood (1989 och 2003). Nedan kommer jag nu att illustrera de fyra momenten genom exempel.

Etymologi & språkjämförelse; Till exempel kan ett etymologiskt studium av ordet *arbete*, säga oss att ordet härstammar från medelågtyska *arbeit* (*möda, besvär*). Ordet trängde undan det tidigare vanliga *arvode* som sedan bytt betydelse till nuvarande "lön för arbete". Dessa observationer lämnar nu fältet öppet för vidare kulturhistorisk spekulering. När det gäller språkjämförelse kan vi notera att det engelska ordet *power* kan översättas till svenska både med orden *makt* och *kraft*. Som en följd av detta kan ordet *powerful* översättas till svenska med både *mäktig* och *kraftfull*. Troligen kan detta spela en viss roll för eventuella skillnader i teorier om makt formulerade på engelska respektive svenska.

Semiotisk epistemisk/ontologisk klassificering; "entitet", "egenskap", "process", "relation", "tillstånd", "skeende" (se vidare Allwood 1989 och 1999). Följande exemplifierar kategorierna: entitet (t.ex. *kunskap, natur*), process (*arbeta, begripa*), egenskap (*vis, oändlig*), relation (*sanning, makt*), tillstånd (*fred, tillfredsställelse*), skeende (*krig, förtroendeomröstning*). I många fall kan en betydelsepotential utgående från ett ords rot utnyttjas för flera klassificeringar, ofta reifieringar av processer eller egenskaper som i *arbeta*

-> *arbete, vis* -> *vishet* eller relationer som i *sann* -> *sanning*, ibland kan egenskaper härledas ur processer; *arbete* -> *arbetsam, makt* -> *mäktig*. Ibland inser man att vad som språkligt verkar vara en entitet, på ett mera grundläggande plan är något annat, så att "sanning" och "makt" grundläggande nog är relationer snarare än entiteter. Man inser också att många komplexa förhållanden kan beskrivas som både tillstånd och skeenden. Vid sidan om böjning och avledning kan även vanliga sammansättningar vara intressanta. Vad säger följande sammansättningar om synen på "arbete i svensk kultur? Orden *arbetsförmögen, arbetsoförmögen, arbetsvillig, arbetsovillig, arbetslös, arbetstagare* handlar alla om egenskaper hos den som arbetar medan *arbetsgivare* är den som "ger" arbete. Ordet *arbetsfri* lämnar personer och handlar primärt om tidsperiod.

Analys av betydelserelationer i kontext; gällande det begrepp/den betydelsepotential vi är intresserade av genom att studera:

Egenskaper; En listning av egenskaper hos ett begrepp kan göras genom egen intuition, från en korpus, eller genom enkät eller intervjuer. Med utgångspunkt i sin källa gör man en analys av de egenskaper man fått fram. Vilka egenskaper kan "kunskap" ha? Här är några av dem; *djup, yttlig, stor, liten, säker, osäker*. Listan visar oss att djup, magnitud och säkerhet är relevanta dimensioner i förhållande till kunskap.

Processer; På samma sätt som för egenskaper görs först en listning av processer från en korpus, genom egen intuition eller genom enkät eller intervjuer, som sedan följs av analys. För "kunskap" kan man tänka sig t.ex. *ge, erhålla, uppnå, skaffar sig, sträva efter, bevara*. Exempelen visar att kunskap kan betraktas som något man kan passivt erhålla, aktivt sträva efter eller bevara.

Relationer; Material för en lista på relationer kan fås på samma sätt som för egenskaper och processer, några relevanta exempel är: *ha, behov av, törst efter, förakt för, beundran för*. Listan visar att man kan ha en possessiv, statisk relation till kunskap men också att man kan ha behov och olika typer av attityder till kunskap.

Roller i processer/relationer: Material för en lista kan fås på samma sätt som för egenskaper, processer och relationer. I grunden utgår rollanalysen från ett schema av följande typ: Agent *A* process *P* gällande objekt *O* med instrument *I* och resurs *R* vid tid *T* och plats *P*. Vi får då t.ex. rollerna agent, patient (i bred icke-medicinsk bemärkelse), objekt, instrument, resurs, plats, tid etc. Antalet relevanta roller beror på den typ av aktivitet eller process man studerar, t.ex. kan vi gällande *kunskap* och processerna *ge* och *skaffa sig* få följande två rollscheman:

A ger P kunskap om O med instrument I vid tid T och plats P eller *A skaffar sig kunskap om O med instrument I vid tid T och plats P*. Om man vill veta hur vanliga de olika rollerna är, kan de med lämpliga operationaliseringar studeras empiriskt via en korpus eller intervjuer/enkäter.

Semantiskt fält; Det lättaste sättet att få tillgång till ett ord/begrepps semantiska fält är att använda sin språkliga intuition eller som nämnts ovan att förstärka denna genom att utnyttja en synonymordbok eller en tesaurus (se t.ex. Bring (1930) eller Roget (1982)). Jag exemplifierar genom använda en del av analysen för ordet/begreppet "ansvar" i Allwood (2019). Betydelsen för ordet *ansvar* har ett överlapp med betydelserna för t.ex. följande ord: *uppgift, förpliktelse, överinseende, uppsikt, kontroll, tillsyn, övervakning, insyn, eftersyn, ledning, delaktighet, orsak*. Detta överlapp mellan ordens betydelser kan sedan användas som utgångspunkt för en modell av dimensionerna i begreppet *ansvar*. När det gäller *polysemi* visar det sig ordet *ansvar* är polysemt och bland annat har betydelserna "konto" och "straff", vilket kan bli data i en studie av ordets historiska betydelseförändring. Slutligen kan man fundera över vad de två motsatskedjorna *ansvar (ansvarsfull, ansvarsökande)* – *ansvarslös, oansvarig, brist på ansvar, nonchalant* respektive *ansvar – ansvarsfrihet* säger oss om dimensionerna i begreppet "ansvar". Se vidare Allwood (2019).

2.10 Slutord

Till sist en liten överblick av vad kapitlet innehållit. Den första delen (avsnitt 2 - 8) innehåller främst en diskussion av olika aspekter av begreppsbestämning och begreppsanalys, nämligen "Varför är begreppsbestämning min favoritmetod", "Begreppens ontologiska status", "Vad är begreppsbestämning?", "Allmänbegrepp (universale) och taxonomier (klassifikationer, kategoriseringar)", "Källor till begreppsbestämning", "Kriterier för begreppsbestämning – begreppens epistemiska status" och "Ytterligare exempel på begreppsbestämning".

Den andra delen (avsnitt 9) som är betydligt kortare ger en mycket kortfattad introduktion till begreppsbestämning och fördjupad betydelsebestämning. Den behövs för att öka förståelsen av den första delen och för en bättre uppskattning av vilka möjligheter begreppsbestämning och begreppsanalys erbjuder men kan eventuellt utslutas om man vill ha en kort introduktion till bestämning av begrepp.

Jag hoppas nu genom de två delarnas översiktliga redogörelse att ha givit en inblick i begrepps- och betydelsebestämning och varför de är mina favoritmetoder. Jag hoppas också att jag har motiverat mitt påstående (och delvis visat hur) att de kan och bör förenas med alla andra metoder, både induktiva (empiriska) och deduktiva. För det tredje hoppas jag att jag visat på den nytta begrepps- och betydelsebestämning kan göra för att minska risken för missförstånd och öka möjligheten för förståelse, både av eget och andras arbete, både inom och mellan discipliner.

2.11 Referenser

Allwood, J. (1983a). Om att utifrån språket studera natur och naturresurser. I *Sagt och Menat, 17 Papers presented to Mats Furberg on his 50th birthday*. Göteborgs universitet, Filosofiska Inst. (Röda serien). 23 s. 38-55.

Allwood, J. (1983b). Naturen som metaforfält. I J. Allwood, T. Frängsmyr & U. Svedin (eds.) *Naturen som symbol*. Stockholm (Kontenta): Liber.

Allwood, J. (1983c). En analys av kommunikation. I K. Nowak, G. Andrén & H. Strand (Red.) *Kommunikationsprocesser, Mass, 7*. Stockholms universitet, Centrum för Masskommunikationsforskning, s. 120-128.

Allwood, J. (1985). Tvärkulturell kommunikation. I J. Allwood (Red.) *Tvärkulturell kommunikation, Papers in Anthropological Linguistics 12*, Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.

Allwood, J. (1987). A Semantic Analysis of Understanding. I V. Rosén (Red.) *Papers from the Tenth Scandinavian Conference of Linguistics*. University of Bergen, Dept of Linguistics & Phonetics.

Allwood, J. (1988). Kärlekens språk. *Ottar*, 1988(3): 84-89.

Allwood, J. (1989). *Om begrepp - deras bestämning, analys och konstruktion*. (ms). Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik. <http://sskkii.gu.se/jens/publications/index.html>

Allwood, J. (1999). Semantics as Meaning Determination with Semantic Epistemic Operations. I J. Allwood & P. Gärdenfors (Red.) *Cognitive Semantics*. Amsterdam: Benjamins. s. 1-18.

Allwood, J. (2003). Meaning Potential and Context. Some Consequences for the Analysis of Variation in Meaning. I H. Cuyckens, R. Dirven, & J.R. Taylor (Red.) *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Mouton de Gruyter, s. 29-65.

Allwood, J., & Gunnarsson, M. (2003). Bildning - en begreppsanalys. *Gothenburg Papers in Theoretical Linguistics S29*. Göteborgs universitet, Institutionen för lingvistik.

Allwood, J. (2012). Medvetande - en semantisk analys. I J. Allwood & M. Jensen (Red.) *Kognitionsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur. s. 409-422.

Allwood, J. (2013). A multidimensional activity based approach to communication. In I. Wachsmuth, J. de Ruiter, P. Jaecks & S. Kopp

(Red.) *Alignment in Communication*. Amsterdam: John Benjamins s. 33-55.

Allwood, J. (2014). Trust as a communicative and epistemic simplifier and facilitator. I P. Linell, P. & I. Markova (Red.), *Dialogical approaches to trust in communication*. A volume in *Advances in cultural psychology: Constructing human development*. Charlotte, NC: Information Age Publishing, s. 189-211.

Allwood, J. (2019). Ansvar – en begreppsanalys. Opublicerat ms. Projektrapport högskolan i Skövde.

Bergson, Henri (1889). *Time and Free Will*. s. 122.
[doi:10.4324/9781315830254](https://doi.org/10.4324/9781315830254). ISBN 9781315830254.

Berlin, I. (1969). Two Concepts of Liberty. I I. Berlin, *Four Essays on Liberty*. London: Oxford University Press.

Bring, S. C. (1930). *Svenskt ordförråd ordnat i begreppsklasser*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Carr, B. (2020). *Hyperspace, Consciousness and Time*. Galileo Commission.

<https://galileocommission.org/film-with-bernard-carr-hyperspace-consciousness-and-time/>

Comte, A.; Bridges, J.H. (tr.). (1865). *A General View of Positivism*. Trubner and Co. (1865) (återutgiven av Cambridge University Press, 2009).

Frege, Gottlob (1892). Über Sinn und Bedeutung. I *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100: 25–50.

Frege, Gottlob (1979). *Posthumous Writings*. Oxford: Basil Blackwell.

Gallie, W. B. (1955-56). Essentially Contested Concepts. *Proceedings of the Aristotelian Society*. New Series, 56(1955-56), Oxford University Press. s. 167-198. <https://www.jstor.org/stable/4544562>

Galtung, Johan (1969). Violence, Peace, and Peace Research. *Journal of Peace Research*, 6(3):167-191. Sage Publications, Inc. <https://www.jstor.org/stable/422690>.

Galtung, Johan (2014). A Mini Theory of Peace. <https://www.galtung-institut.de › uploads › 2014/11>.

Goddard, C. & Wierzbicka, A. (2008). Universal human concepts as a basis for contrastive linguistic semantics. I M. de los Angeles Gomez Gonzalez, J.L. Mackenzie & E.M. Gonzalez Alvarez (Red.) *Current Trends in Contrastive Linguistics: Functional and cognitive perspectives*. Amsterdam: John Benjamins.

Goodman, N. and Quine, O.V. (1947). *Steps toward a Constructive Nominalism*. *The Journal of Symbolic Logic*, Vol. 12(4):105-122.

Kant, I. (1781/2004). *Kritik av det rena förnuftet*. Thales.

Koselleck, R. (2002). *The practice of conceptual history - Timing History, Spacing Concepts*. Stanford, Cal.: Stanford University Press.

Kroeber, A. L. & Kluckhohn, C. (1952). Culture: a critical review of concepts and definitions. *Papers. Peabody Museum of Archaeology & Ethnology, Harvard University*, 47(1), viii, 223.

Marton, F. & Booth, S. (2000). *Om lärande*. Lund: Studentlitteratur

Matilal, B.K. (1986). *Perception. An Essay on Classical Indian Theories of Knowledge*, Oxford, Clarendon Press, 1986, p. 310.

Næss, A. (1949). *Toward a theory of interpretation and preciseness*. *Theoria*, 15(1-3) April 1949. s. 220-241, <https://doi.org/10.1111/j.1755-2567.1949.tb00152.x>

Naess, A. (1961). *Empirisk semantik*. Stockholm: Läromedelsförlaget.

Nygren, A. (1953/1982). *Agape and Eros: The Christian Idea of Love* Philadelphia: The Westminster Press, 1953) (Nytryckt utgåva Chicago: U of Chicago Press., 1982, 210).

Osgood, C. E. (1964). Semantic differential technique in the comparative study of cultures. *American Anthropologist*, 66(3):171-200. doi:10.1525/aa.1964.66.3.02a00880.

Pankakoski, T. (2010). Conflict, Context, Concreteness: Koselleck and Schmitt on Concepts. *Political Theory*, 38(6): 749-779. Sage Publications, Inc.

Peirce, C.S. (1931–35, 1958). *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, Vols. 1–6, 1931–35, Charles Hartshorne and Paul Weiss (Red.), Cols. 7–8, 1958, Arthur W. Burks, (Red.), Cambridge, Mass., Harvard University Press.

Platon. Theaitetos. *Platon. Skrifter. Bok 4*. Översättare: Jan Stolpe (2018), ISBN: 9789188687302, Bokförlaget Atlantis AB

Roget, Peter Mark (1982), Lloyd, Sue (Red.), Roget's thesaurus of English words and phrases. Harlow, Essex: Longman.

Rothstein, B. (2012), "Fel av staten att stötta genusforskningen", Göteborgs-Posten, 4 april, 2012.

Westerhoff, Jan (2009) – *Nagarjuna's Madhyamaka – A Philosophical Introduction* (2009).

Wierzbicka, A. (2016). Two levels of verbal communication, universal and culture-specific. I A. Rocci & L. de Saussure (eds.) *Verbal Communication*. Berlin: De Gruyter Mouton. s. 447-481.